

Susánszky Pál, Kisfalusi Dorottya, Susánszky Éva

A társadalmi integráltság és a veszélyészlelés összefüggéseinek vizsgálata

Bevezetés

A veszélyek, kockázatok észlelésének szociológiai és antropológiai megközelítése a technikai, közgazdasági vagy pszichológiai megközelítésektől eltérően a társadalmi tényezőkre, interakciókra fókuszál. A kockázatokkal kapcsolatos reakciókat a demográfiai jellemzőkön kívül jelentősen befolyásolja a társadalmi státusz, az egyén társadalmi beágyazottsága, kulturális miliője, hatalomérvényesítési lehetőségei (Douglas és Wildavsky 1982, Sjöberg 2000). Továbbá Hofstede (1984) szerint a kockázatok megítélése kulturális különbségeket mutat, ami a kultúrák bizonytalansághoz való viszonyulásából ered.

A kockázatok észlelésében, veszélyességük megítélésében az egyének informáltsága, kognitív kapacitása is szerepet játszik. A kockázatok értékelésével kapcsolatban Kahneman és Tversky (1998 [1974]) három mentális műveletet azonosított: a szubjektív érzésekre és az előítéletekre való hagyatkozást, valamint a hüvelykujjszabályok alkalmazását (Breakwell 2014: 2. fejezet). A kutatók behatóan foglalkoztak a kockázatként értékelendő probléma megfogalmazásával, azaz a keretezési vagy „framing”-hatással (Tversky és Kahneman 1985), és rámutattak, hogy az információk közlésének módja, keretezése hat a kockázateszlelésre.

A társadalmi integráció fogalmát jelen tanulmányunkban a személyközi kapcsolatok oldaláról közelítjük meg, amelyek biztosítják az egyén számára az együttműködést és a biztonságot, növelik az összetartozás érzését és a társadalmi stabilitást (Albert és mtsai 2017). Az egyén és a társadalom között a személyes kapcsolatok közvetítőként működnek, hozzáférést biztosítva a társadalmi intézményekhez és csoportokhoz. A személyes kapcsolathálózat, a támogató családi, baráti kapcsolatok jelentik azt az erőforrást, amely segítheti az egyént a stresszorokkal való megküzdésben, és amelyre nehéz élet- vagy akár veszélyhelyzetekben támaszkodhat.

A vizsgálat célja

Jelen tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a kockázatokra vonatkozó veszélyészlelésben milyen szerepet játszik az egyén demográfiai helyzete, társadalmi státusza és társadalmi integráltsága. A kockázateszlelést a társadalmi és környezeti problémák vonatkozásában, a társadalmi integráltságot pedig a társas támogatottság és az egyéni kapcsolathálózat kiterjedtségével mértük, olyan nemzetközileg használt mérőeszközök alkalmazásával, mint a Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Kérdőív és a Méretgenerátor. A felsorolt mérőeszközök és témák a Hungarostudy kutatás kérdőívfejlesztése során kerültek be a vizsgálatba, és először 2021-ben lettek felvéve.

Módszerek

Mérőeszközök

Veszélyészlelés skála

A kutatásban részt vevő személyek tizenhat különböző társadalmi, illetve természeti jelenséget értékelték egy tízfokú skálán abból a szempontból, hogy azok mekkora veszélyt, fenyegetettséget jelentenek az ország számára („Véleménye szerint az alábbi tényezők mennyire jelentenek veszélyt, fenyegetettséget az ország számára?”). A skála 1-es értéke azt jelentette, hogy az adott tényező egyáltalán nem jelent veszélyt, a 10-es érték pedig, hogy nagyon nagy veszélyt jelent.

A nemzetközi irodalomnak megfelelően (például Räsänen, Näsi és Sarpila 2012) az egyes tételeket az alábbi típusokba soroltuk:

- (1) gazdasági veszélyek (gazdasági csőd, nagy arányú munkanélküliség);
- (2) egészségügyi és társadalmi veszélyek (világjárványok, összeomló egészségügyi rendszer, a magyar népesség fogyása, a társadalom előrege-dése, kivándorlás);
- (3) környezeti veszélyek (klímaváltozás, természeti katasztrófák, környe-zetszennyeződés, élőhelyek eltűnése);
- (4) politikai veszélyek (politikai szélsőségek előretörése, terrorizmus, be-vándorlás, világháború).

A skálák belső megbízhatóságát mérő Cronbach-alfa-mutató értéke mind a négy alskála esetében megfelelőnek bizonyult (0,895; 0,916; 0,951; 0,884 a fenti sorrendben). Függő változóinkat két lépésben alakítottuk ki. Először kiszámítottuk az egyes veszélytípusokhoz tartozó tételek átlagát, majd a változókat dichotomizáltuk, úgy, hogy a 7-nél nagyobb vagy azzal egyenlő értékeket 1-gyel kódoltuk, a 7-nél kisebbeket pedig 0-val. Az 1-gyel kódolt értékek a jelentős észlelt veszélyeket jelentik, míg a nulla a jelentősnél alacsonyabb mértékű észlelt veszélyeket.

Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Kérdőív (Multidimensional Scale of Percieved Social Support, MSPSS)

A kérdőív az észlelt társas támogatás szubjektív mérésére szolgál, ennek a tiztételes verzióját vettük fel. Az egyes tételeket hétpontos Likert-skálán osztályozták a válaszadók, kifejezve az állításokkal való egyetértésük mértékét (1 = nagyon nem értek egyet; 7 = nagyon egyetértek). A kérdőív három alskálája a család, a barátok és a jelentős mások támogatását jeleníti meg. A jelentős mások lehetnek például barátok, barátnők, tanár, tanácsadó (Canty-Mitchell és Zimet 2000). A kérdőív fordított tételt nem tartalmaz, minél magasabb pontot ér el a személy egy adott alskálán, annál magasabb az észlelt társas támogatás mértéke. A tételek alapján összpontszám is számolható. A konfirmatív faktoranalízis¹ megerősítette a magyar adatokon a korábbi vizsgálatokban (Papp-Zipernovszky, Kékesi és Jámbori 2017) leírt háromfaktoros szerkezetet. Az első faktor tartalmazza a társas támogatás baráti dimenzióját, a második faktor a család, a harmadik pedig a jelentős mások társas támogatását. Az elemzésekhez a három alskála átlagát használtuk, vagyis kiszámoltuk minden válaszadó mind a három dimenzióban adott válaszainak átlagát. Az alskálák konzisztenciájának vizsgálatához a Cronbach-alfa-mutatót használtuk. A mutató szerint a baráti (alfa = 0,901, átlag = 4,16, szórás = 0,96), illetve a családi társas támogatás (alfa = 0,920, átlag = 4,30, szórás = 0,87) és a jelentős mások (alfa = 0,890, átlag = 4,41, szórás = 0,81) támogatása alskálák egyaránt konzisztensek, és megbízhatónak mondhatók. A skálák populációs átlagai magasak, hiszen az 1-től 5-ig futó skálán 4 feletti értékeket mutatnak.

1 A konfirmatív (megerősítő) elemzés egy előzetes hipotézis, esetünkben egy korábban talált faktor tesztelésére alkalmas eljárás.

Méretgenerátor

A méretgenerátoros módszer alkalmazásakor a kutatásban részt vevő személyektől megkérdezzük, hogy hány embert ismernek bizonyos társadalmi csoportokból. Egy korábbi magyar kutatáshoz hasonlóan (Kmetty 2015) a kérdőívben a válaszadóknak azt kellett megadniuk, hogy hány olyan embert ismernek, akit Juditnak, Milánnak, Krisztiánnak, Barbarának, Júliának, illetve Sándornak hívnak. Mivel a kérdezett társadalmi csoportok létszáma ismert a teljes populáción belül (például tudjuk, hogy Magyarországon hány embert hívnak Sándornak), a válaszok alapján becslést tudunk adni az egyes válaszadók kapcsolathálójának méretére. A technika alapfeltevése, hogy egy társadalmi csoport létszáma úgy aránylik a teljes lakosság létszámához, ahogyan a válaszadók által az adott csoportból ismert emberek száma a válaszadók teljes kapcsolathálójához (Killworth és mtsai 1998). A válaszadók személyes kapcsolathálóját tehát az alábbi egyenlet segítségével becsüljük meg:

$$\hat{d}_i = \frac{N * \sum_{k=1}^L y_{ik}}{\sum_{k=1}^L N_k}$$

ahol N a magyarországi lakosság létszáma, N_k a k alpopuláció (például a Sándor nevű emberek) összlétszáma a társadalomban, y_{ik} az i egyén által ismert emberek száma k alpopulációból (például hány Sándort ismernek), L az ismert létszámú alpopulációk száma, d_i pedig az i egyén kapcsolathálójának mérete. Az így kapott mérőszámot a változó megoszlása alapján három kategóriába soroltuk: 75 alatt kapcsolatszegény, 75 és 199 között átlagos kapcsolathálójú, 200-nál vagy afelett pedig kapcsolatgazdag személyekről beszélünk.

Szociodemográfiai változók

A válaszadók szociodemográfiai jellemzőinek leírására a nem (férfi, nő), az életkor (18–29; 30–39; 40–49; 50–59; 60–), az iskolai végzettség (alapfok, középfok, felsőfok), a háztartás jelenlegi helyzete (épphogy kijönnek a jövedelmükből, vagy ennél rosszabbul élnek; gondok nélkül élnek, de félretenni nem tudnak; gondok nélkül élnek, kisebb-nagyobb megtakarításokkal) és a lakóhely jellege (főváros, megyei jogú város, város, község) elnevezésű kategoriális változókat használtuk. Magyarázó változóként a statisztikai modellekben a kormány politikájával való elégedettséget

(nem elégedett, néha elégedett, mindig elégedett), az internet-hozzáférést (nincs, van) és a vallást (nem vallásos, a maga módján vallásos, az egyház tanításai szerint vallásos) is szerepeltettük.

Statisztikai módszerek

A társas támogatás alskáláinak meghatározásához konfirmatív faktorelemzést használtunk, melynek célja a MSPSS-kérdőív validált magyar verziójában szereplő faktorstruktúra tesztelése volt a Hungarostudy felmérés adatbázisán. A veszélyészlelés társadalmi tényezőkkel való összefüggését leíró kétváltozós kereszttáblák elemzésénél a változók függetlenségének vizsgálatához khí-négyzet-próbát alkalmaztunk. Az 1. táblázatban feltüntettük az adjusztált reziduálisokat is, amelyek megmutatják, hogy az egyes cellákban szereplő esetek száma eltér-e a peremmegoszlások alapján kalkuláltaktól. Statisztikailag szignifikáns eltérésnek tekintjük, ha a reziduális értéke nagyobb, mint 2 (pozitív eltérés), vagy ha kisebb, mint -2 (negatív eltérés). Kutatási kérdésünk megválaszolásához binomiális logisztikus regressziós modelleket használtunk. A modellekben függő változóként a veszélyészlelés különböző típusai szerepeltek (1 = jelentősnek észlelt veszély, 0 = jelentősnél alacsonyabb mértékűnek észlelt veszély). Minden elemzést és a modelleket R környezetben futtattuk.²

Eredmények

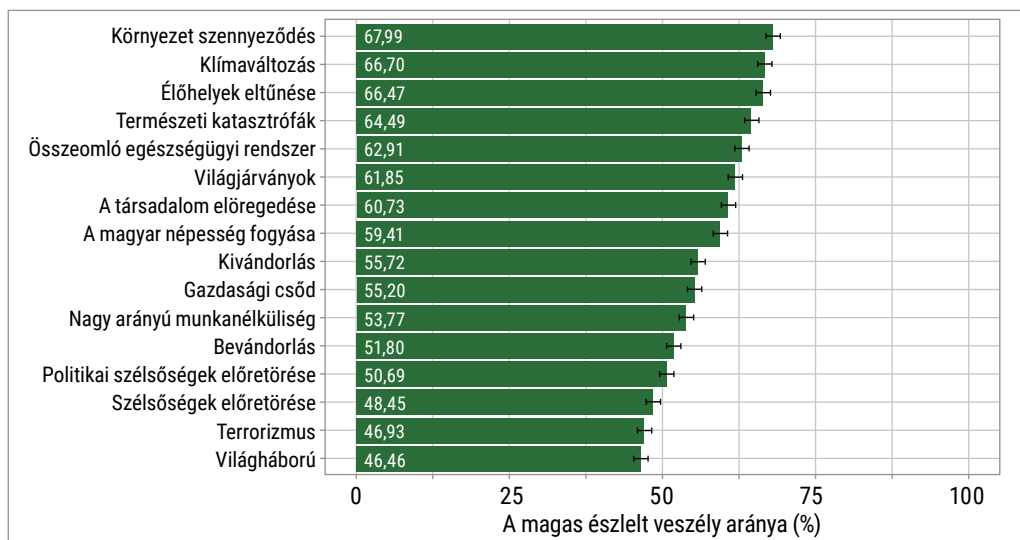
Első lépésben külön-külön vizsgáltuk a kérdőívben felsorolt társadalmi és természeti jelenségekre vonatkozó veszélyészleléseket. Az 1. ábrán bemutatjuk, hogy az egyes tényezőket a válaszadók milyen arányban értékelték jelentős veszélyként (a tízfokú skálán 7-et vagy magasabb pontszámot adók).

Az adatok szerint 2021. augusztus–szeptemberben a magyar társadalomban a legnagyobb veszélynek a környezetszennyeződést (68%), míg a legkisebbnek a világháborút (46%) tartották az emberek. Összességében elmondható, hogy a legfenyegetőbbnek a környezeti veszélyek minősültek,

2 R Core Team (2020). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>

ezt követik az egészségügyi és társadalmi, majd a gazdasági és végül, legkevésbé fenyegető veszélyekként a politikai veszélyek.

Érdekes továbbá, hogy a világjárványok jelentette veszélyek csupán a hatodik helyen szerepelnek a listán, egy olyan időszakban, amikor éppen csak lecsengett a COVID-19-világjárvány harmadik hulláma.

1. ábra: A magas észlelt kockázat aránya a teljes populációban, veszélytípusonként, 95%-os konfidenciaintervallumokkal

Következő lépésként a veszélyészlelés és a demográfiai háttér közötti kétváltozós összefüggéseket vizsgáltuk. Az 1. táblázat a négy legfontosabb társadalmi-demográfiai háttérváltozó szerinti arányokat tartalmazza. A százalékok után zárójelben közöljük az adjusztált reziduálisokat is, amelyek megmutatják, hogy egy adott cellában a várható értékhez képest mekkora eltérések adódnak. Konvencionálisan elfogadott küszöbértéket alkalmazva, ha a mutató értéke nagyobb, mint 2, vagy kisebb, mint -2, akkor az adott cellában az eltérés statisztikailag szignifikáns. A kétváltozós összefüggéseket a chí-négyzet-próba értéke adja meg.

Az észlelt veszélyek és a társadalmi, demográfiai háttér között fontos és statisztikailag szignifikáns összefüggéseket találunk. A nők mind a négy veszélytípust magasabbra értékelik, mint a férfiak. A nők között 6-8 százalékponttal nagyobb arányban vannak azok, akik a veszélyeket magasra értékelték.

Az iskolai végzettség szerint vizsgálva az összefüggéseket szignifikáns különbségek csak a gazdasági és politikai veszélyek esetén adódnak. Az alacsony iskolai végzettségűek között szignifikánsan magasabb, a középfokú végzettségűek között pedig szignifikánsan alacsonyabb arányban vannak jelentős veszélyt, fenyegetettséget észlelő személyek.

A veszélyészleléssel csupán mérsékelt összefüggést mutat a háztartás szubjektív jövedelmi helyzete. Azok, akiknek a háztartása – saját bevallásuk szerint – jómódban (gond nélkül és megtakarításokkal) él, szignifikánsan alacsonyabb arányban érzékelnek gazdasági veszélyeket. Ugyanakkor érdekes módon a viszonylagos jómódban élők körében (gond nélkül élnek, de megtakarítások nélkül) magasabb a komoly gazdasági veszélyek érzékelése. A háztartás helyzete a gazdasági veszélyeken túl csak a környezeti veszélyek észlelésével függ össze. A kedvezőtlen jövedelmi helyzetűek alacsonyabb, míg a legkedvezőbb jövedelmi helyzetűek magasabb arányban észlelnek komoly természeti veszélyeket.

Településtípus szerint egyértelmű minták rajzolódnak ki. A falvakban élők között kisebb arányban találunk jelentős veszélyeket észlelőket, a városokban élők között viszont szignifikánsan magasabb arányban. A megyei jogú, nagyobb városokban a falvakhoz hasonlóan alacsonyabb a jelentős veszélyt észlelők aránya, bár a társadalmi veszélyek esetén nem szignifikáns a különbség. A Budapesten élők kétféle veszélyt észlelnek szignifikánsan magasabb arányban: a gazdasági és a politikai veszélyeket. A jelentős veszélyt észlelők aránya a legalacsonyabb a falvakban, míg a legmagasabb Budapesten (bizonyos esetben a városokban). A települési lejtő két vége közötti különbség azonban veszélytípusonként eltérő. A legkisebb az eltérés a környezeti veszélyek esetén (3%), ezt követik a társadalmi (8%) és a gazdasági veszélyek (11%), és a politikai veszélyek esetén a legnagyobbak a különbségek (17%).

Az életkor szerinti csoportok között alig tapasztalhatók érdemi különbségek. A legfiatalabb korcsoportba tartozók (18–29 évesek) között mind a négy veszélytípus esetén szignifikánsan kisebb arányban, míg a hatvanévesek és idősebbek között a társadalmi és a politikai veszélyek esetén a vártnál szignifikánsan magasabb arányban vannak jelentős veszélyeket észlelők. Tehát a veszélyészlelésben nem találtunk sem lineáris, sem nem lineáris összefüggéseket, egyedül a fiatalok korcsoportja tér el a többitől. Fontos azonban megjegyezni, hogy a jelentős környezeti fenyegetések észlelése a legfiatalabb korosztályban is magasnak (60%) mondható.

	Társadalmi veszélyek (%) (adjusztált reziduális)	Gazdasági veszélyek (%) (adjusztált reziduális)	Környezeti veszélyek (%) (adjusztált reziduális)	Politikai veszélyek (%) (adjusztált reziduális)
Nem				
Férfiak	52,0% (−5,421)	48,0% (−6,302)	59,7% (−6,498)	39,1% (−5,847)
Nők	58,5% (5,421)	55,5% (6,302)	67,2% (6,498)	46,1% (5,847)
Khí-négyzet	29,1 (p < 0,001)	39,4 (p < 0,001)	41,9 (p < 0,001)	33,9 (p < 0,001)
Korcsoportok				
18–29	49,1% (−4,938)	49,3% (−2,106)	59,7% (−3,159)	36,1% (−5,242)
30–39	55,9% (0,292)	54,1% (1,569)	64,0% (0,271)	43,9% (0,841)
40–49	55,7% (0,163)	50,4% (−1,270)	64,0% (0,336)	42,2% (−0,524)
50–59	56,7% (0,861)	53,0% (0,674)	64,0% (0,242)	43,9% (0,746)
60–	58,1% (3,004)	52,9% (0,999)	65,3% (1,894)	45,9% (3,471)
Khí-négyzet	27,0 (p < 0,001)	8,1 (p = 0,089)	10,9 (p < 0,05)	32,2 (p < 0,001)
Iskolai végzettség				
Alapfokú	55,9% (0,614)	54,1% (3,139)	63,8% (0,158)	45,2% (3,674)
Középfokú	54,4% (−1,328)	50,2% (−2,157)	62,5% (−1,488)	40,8% (−2,366)
Felsőfokú	56,4% (0,787)	50,4% (−1,336)	65,4% (1,528)	40,8% (−1,746)
Khí-négyzet	1,86 (p = 0,393)	9,9 (p < 0,01)	3,3 (p = 0,189)	13,5 (p < 0,01)
A háztartás helyzete				
Épp kijön	54,4% (−0,446)	51,5% (0,038)	59,7% (−4,805)	41,8% (−1,162)
Gond nélkül él	56,5% (1,889)	53,6% (2,325)	65,6% (3,143)	44,9% (2,497)
Gond nélkül él, megtakarításokkal	53,2% (−1,475)	48,9% (−2,494)	65,0% (2,192)	41,2% (−1,300)
Khí-négyzet	4,2 (p = 0,12)	8,4 (p < 0,05)	23,2 (p < 0,001)	6,4 (p < 0,05)
Településtípus				
Budapest	57,8% (1,860)	58,4% (5,104)	63,8% (0,132)	54,7% (9,468)
Megyei jogú város	53,7% (−1,500)	46,4% (−4,745)	60,9% (−2,443)	36,9% (−5,097)
Város	60,1% (5,291)	56,3% (4,952)	67,7% (4,840)	44,7% (2,251)
Falu	50,1% (−5,710)	47,1% (−5,236)	61,0% (−2,926)	37,4% (−5,863)
Khí-négyzet	46,8 (p < 0,001)	75,3 (p < 0,001)	26,7 (p < 0,001)	121,7 (p < 0,001)
Összesen	55,5%	52,0%	63,6%	42,8%

1. táblázat: A jelentős veszélyt észlelők százalékos aránya nem, végzettség, lakóhely és korcsoport szerint

A következő részekben túllépünk a kétváltozós összefüggések vizsgálatán, és a jelentős veszélyészlelést logisztikus regressziós modellekkel elemezzük.

A 2. táblázatban közöljük a négy különböző típusú veszély értékelését magyarázó modellek eredményeit. A modellekkel azt vizsgáljuk, hogy a jelentős egészségügyi és társadalmi, gazdasági, természeti és politikai veszélyeket milyen mértékben jelzi előre a társas támogatás, a társadalmi integráltság, a kormányval való elégedettség, valamint a szociodemográfiai háttér.

A modellekből kiderül, hogy a társas támogatás pozitív összefüggést mutat mind a négyféle veszély észlelésével. Azoknak, akik úgy vélik, jobban számíthatnak a társas közegükre, nagyobb az észlelt társas támogatásuk, szignifikánsan magasabb a veszélyészlelési szintjük. Az egyes veszélytípusok között abban találhatunk eltéréseket, hogy a társas támogatás mely dimenziójával mutatnak összefüggéseket. A közepes kapcsolatnagysággal rendelkezőkhöz képest a kapcsolatszegények veszélyészlelése jelentősen magasabb mind a négy veszélytípus esetén. Ezek az összefüggések a társadalmi háttér kontrollálása mellett is fennállnak.

Tehát a modellek eredményei szerint azok a társadalmi csoportok érzékelnek magasabb kockázatokat, amelyek kevésbé integrálódnak a társadalomba, kevés társas kapcsolatuk van, és azok, amelyek magas társas támogatásra számíthatnak. A két tényező működése ellentmondásosnak tűnhet, de fontos megjegyezni, hogy a társas támogatásnál nem tudjuk, a válaszadónak hány olyan kapcsolata van, akiről úgy véli, számíthat rá. A társas támogatottság magasabb érzékelt szintje származhat kevés valós társas kapcsolatból is.

Térjünk rá a demográfiai és társadalmi háttér szerepének vizsgálatára. Az életkori csoportok között, a kétváltozós összefüggésekhez hasonlóan, nem tapasztalunk nagy különbségeket. A középkorú, azaz 40–49 éves korosztályhoz viszonyítva a fiatalok kisebb eséllyel észlelnek jelentős veszélyeket, de a többi korosztály veszélyészlelése hasonló a referenciakorosztályéhoz.

Az alacsony iskolai végzettségűek szignifikánsan nagyobb eséllyel észlelnek jelentős veszélyeket a magas iskolai végzettségűekhez képest. Másként megfogalmazva az alacsony iskolai végzettségűek komolyabb veszélyeket észlelnek, mint a másik két végzettségi csoporthoz tartozók.

A kétváltozós összefüggésekkel összhangban a nem szerepe a veszélyészlelésben meglehetősen egyértelmű. A nők ugyanis a gazdasági, a társadalmi, politikai és környezeti veszélyeket egyaránt nagyobb eséllyel minősítik fenyegetőnek, mint a férfiak.

Az információkhoz való hozzáférést csak közvetve, az internet-hozzáféréssel tudjuk mérni. A modellek szerint azoknak, akik nem rendelkeznek interneteléréssel, szignifikánsan alacsonyabb a veszélyészlelési szintjük. Minden bizonnyal kevesebb hír jut el hozzájuk a világ eseményeiről, mint azokhoz, akiknek van internet-hozzáférésük. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az internetkapcsolattal rendelkezők csoportja sem homogén, minden bizonnyal csak kisebb részük használja napi tájékozódásra az internetet.

Az eddig leírt összefüggések mind a négy veszélytípusra igazak voltak. A lakóhely szerinti összefüggésekben azonban már tapasztalhatók különbségek a négyféle veszélyforrás között. A falvakban élőkhez képest a Budapesten élők szignifikánsan nagyobb eséllyel észlelnek jelentős társadalmi, gazdasági vagy politikai veszélyeket. A megyei jogú városokban magasabb a veszélyészlelés esélye, a városokban élők mind a négy veszélytípus esetén nagyobb eséllyel érzékelnek komoly veszélyeket. Érdekes tehát, hogy a veszélyészlelés tekintetében nem tapasztalható településméret szerinti lejtő. Úgy tűnik, a különböző településeken élők társadalmi-kulturális miliője igen eltérő, mivel más-más típusú veszélyektől tartanak.

A demográfiai tényezőkön túl vizsgáljuk meg a szubjektív jövedelmi helyzet és a vallásosság szerepét is. A háztartásuk anyagi státuszát magasra értékelőknek szignifikánsan alacsonyabb a veszélyészlelési szintjük, mint a közepes anyagi státuszúaknak. Vagyis azok, akik úgy vélik, gond nélkül megélnék a jövedelmükből, és megtakarítani is tudnak belőle, szignifikánsan kisebb mértékű veszélyeket érzékelnek, mint azok, akik gond nélkül megélnék a jövedelmükből, de megtakarítani nem tudnak, illetve azok, akik éppen kijönnek a jövedelmükből, vagy akiknek anyagi nehézségeik vannak.

A veszélyészlelés és a vallásosság összefüggéséről elmondható, hogy a maguk módján vallásos személyek esélye a jelentős veszélyek észlelésére szignifikánsan magasabb, mint azoké, akik nem tartják vallásosnak magukat. Ugyanakkor azok a hívők, akik követik egyházuk tanításait, és azok, akik nem vallásosak, hasonló módon ítélik meg a magyarságot veszélyeztető tényezőket.

	Társadalmi veszélyek		Gazdasági veszélyek		Környezeti veszélyek		Politikai veszélyek	
MV	OR	p	OR	p	OR	p	OR	p
(Intercept)	0,08 (0,06–0,13)	< 0,001	0,08 (0,05–0,12)	< 0,001	0,05 (0,03–0,07)	< 0,001	0,07 (0,04–0,10)	< 0,001
TT* – család	1,04 (0,92–1,18)	0,491	1,04 (0,92–1,18)	0,516	1,34 (1,19–1,51)	< 0,001	1,09 (0,96–1,23)	0,181
TT – barátok	1,36 (1,25–1,47)	< 0,001	1,28 (1,18–1,38)	< 0,001	1,06 (0,97–1,15)	0,195	1,22 (1,12–1,32)	< 0,001
TT – jelentős mások	1,27 (1,11–1,44)	< 0,001	1,28 (1,13–1,46)	< 0,001	1,51 (1,33–1,73)	< 0,001	1,09 (0,96–1,24)	0,195
Kapcsolatszegény Referencia: átlagos	1,33 (1,15–1,52)	< 0,001	1,38 (1,21–1,59)	< 0,001	1,26 (1,09–1,46)	0,002	1,52 (1,32–1,74)	< 0,001
Kapcsolatgazdag Referencia: átlagos	1,25 (1,09–1,43)	0,002	1,16 (1,02–1,33)	0,027	1,20 (1,04–1,38)	0,013	1,08 (0,94–1,24)	0,257
Kor: 18–29 Referencia: 40–49	0,72 (0,59–0,87)	0,001	0,91 (0,76–1,10)	0,350	0,77 (0,63–0,94)	0,009	0,72 (0,59–0,87)	0,001
Kor: 30–39 Referencia: 40–49	0,99 (0,83–1,20)	0,948	1,22 (1,02–1,47)	0,031	0,98 (0,80–1,19)	0,821	1,06 (0,88–1,27)	0,533
Kor: 50–59 Referencia: 40–49	1,14 (0,94–1,38)	0,184	1,15 (0,95–1,40)	0,141	1,03 (0,84–1,26)	0,797	1,08 (0,89–1,30)	0,441
Kor: 60– Referencia: 40–49	1,10 (0,92–1,30)	0,299	1,06 (0,89–1,26)	0,491	1,00 (0,83–1,20)	0,966	1,08 (0,91–1,28)	0,377
Alapfokú végzettség Referencia: felsőfokú	1,19 (1,01–1,41)	0,040	1,45 (1,23–1,71)	< 0,001	1,18 (0,99–1,41)	0,060	1,66 (1,41–1,96)	< 0,001
Középfokú végzettség Referencia: felsőfokú	0,99 (0,84–1,16)	0,903	1,04 (0,89–1,22)	0,629	0,92 (0,78–1,09)	0,357	1,17 (0,99–1,37)	0,059
Budapest Referencia: falu	1,24 (1,04–1,48)	0,018	1,60 (1,34–1,91)	< 0,001	1,13 (0,94–1,36)	0,202	2,12 (1,77–2,53)	< 0,001
MJV** Referencia: falu	1,36 (1,15–1,62)	< 0,001	1,14 (0,96–1,35)	0,128	1,11 (0,93–1,33)	0,232	1,11 (0,94–1,32)	0,220
Város Referencia: falu	1,50 (1,30–1,73)	< 0,001	1,55 (1,35–1,79)	< 0,001	1,38 (1,19–1,60)	< 0,001	1,40 (1,21–1,61)	< 0,001
Nem: nő Referencia: férfi	1,14 (1,02–1,28)	0,024	1,26 (1,13–1,41)	< 0,001	1,17 (1,04–1,32)	0,012	1,20 (1,07–1,34)	0,002
Elégedett a kormányval	0,71 (0,63–0,80)	< 0,001	0,63 (0,56–0,70)	< 0,001	0,91 (0,80–1,03)	0,136	1,18 (1,05–1,32)	0,006
HJH*** Gond nélkül él Referencia: épp kijön	0,97 (0,84–1,11)	0,637	1,05 (0,91–1,20)	0,531	1,25 (1,08–1,45)	0,003	1,07 (0,93–1,22)	0,368
HJH Gond nélkül él, meg- takarításokkal Referencia: épp kijön	0,76 (0,65–0,88)	< 0,001	0,76 (0,65–0,88)	< 0,001	1,07 (0,92–1,25)	0,387	0,87 (0,75–1,01)	0,062
A maga mód- ján vallásos Referencia: nem vallásos	1,28 (1,12–1,46)	< 0,001	1,22 (1,07–1,39)	0,003	1,26 (1,10–1,46)	0,001	1,29 (1,13–1,46)	< 0,001
Egyház tanítása szerint vallásos Referencia: nem vallásos	1,00 (0,83–1,21)	0,992	0,88 (0,73–1,07)	0,202	0,88 (0,72–1,07)	0,193	0,90 (0,75–1,09)	0,295
Internet-hozzáférés Referencia: van	0,66 (0,53–0,83)	< 0,001	0,79 (0,63–0,98)	0,034	0,69 (0,55–0,86)	0,001	0,71 (0,57–0,89)	0,002
N	5518		5506		5516		5513	
R ² Tjur	0,081		0,080		0,103		0,057	

*TT: Társas támogatottság; **MJV: Megyei jogú város; ***HJH: Háztartás jelenlegi helyzete;

2. táblázat: Logisztikus regressziós modellek: a jelentős veszélyek észlelésével összefüggő társadalmi faktorok vizsgálata

Az utolsó változó, amelyet a modellben vizsgálunk, a kormánnyal való elégedettség. Az egészségi és társadalmi, valamint a gazdasági veszélyek esetén egyértelmű negatív kapcsolat van az elégedettség és a veszélyészlelés között. A kapcsolat szintén negatív, de az összefüggés nem szignifikáns a környezeti veszélyek vonatkozásában. Tehát azok, akik elégedettek a kormány munkájával, kisebb eséllyel érzékelnek jelentős társadalmi, gazdasági, környezeti veszélyeket. Ugyanakkor a politikai veszélyeket magyarázó modell szerint a kormánnyal elégedettek szignifikánsan nagyobb eséllyel érzékelnek jelentős politikai veszélyeket. Jól ismert jelenség a magyar társadalom politikai megosztottsága (polarizáltsága), így nem meglepő, hogy a politikai rendszerhez való viszonyulás fontos szerepet játszik az észlelt veszélyek magyarázatában (Gerő és Szabó 2019).

Megbeszélés

A kétváltozós összefüggések és a logisztikus modellek eredményei nagyrészt összhangban vannak a nyugat-európai vizsgálatok eredményeivel (Sjöberg 2000). Eredményeink szerint a veszélyészlelés jelentősen összefügg az életkorral, a nemmel és az iskolai végzettséggel. A következőkben ezeket az összefüggéseket magyarázzuk a nemzetközi kutatások eredményei fényében.

A legtöbb kutatás szerint a fiatalok és a magasabb jövedelmi csoportokba tartozóknak alacsonyabb a veszélyészlelési szintjük, a nőknek pedig magasabb.

Az egyes társadalmi-demográfiai csoportok közötti eltérések mögött általában tájékozottságot, a veszélyekről való ismereteket és olyan pszichológiai faktorokat vélelmeznek, mint például a hatékonyságérzet. Huddy és munkatársai a 2001. szeptember 11-i terrortámadással összefüggésben vizsgálták az amerikaiak terrorizmussal kapcsolatos veszélyészlelésének és a terrorizmusra adott válaszként elrendelt politikai korlátozások támogatásának összefüggését. Az iskolai végzettség és a veszélyészlelés közötti negatív kapcsolatot a szerzők a következőképpen magyarázzák: a magas iskolai végzettségűek több információval rendelkeznek, ami a kockázatok pontosabb (és alacsonyabb) becslését eredményezi (Huddy és mtsai 2002). Továbbá a magas iskolai végzettségűek jobb készségekkel rendelkeznek

a valószínűségi információk kezelése terén, valamint az alacsonyabb iskolai végzettségűeket alacsonyabb kontrollérzés jellemzi. Tehát az iskolázottabbak több információval rendelkeznek a veszélyek forrásával és természetével kapcsolatban, valamint könnyebben/pontosabban képesek megbecsülni a lehetséges kockázatokat. Az alacsony iskolázottságúak általában kisebb önhatékonysággal rendelkeznek, úgy vélik, kisebb hatással vannak a környezetükre, és a folyamatokat, eseményeket kevésbé tudják kontrollálni.

A veszélyészlelés kutatásának egyik kiemelkedő alakja, Paul Slovic és munkatársai az 1980-as években publikált klasszikus tanulmányukban szakértők (kutatók, civil szervezetek lobbistái) és laikusok kockázateszlelését hasonlította össze (Slovic, Fischhoff és Lichtenstein 1985). Eredményeik szerint a szakértők meglehetősen pontosan meg tudták becsülni az egyes veszélyekből (például balesetekből, betegségekből) fakadó halálozások számát. Ezzel szemben a laikusok bizonyos veszélyeket felülbecsültek (például autóbaleset, tornádó következtében bekövetkezett halálozások), másokat pedig alulbecsültek (például szív- és érrendszeri halálozások). Slovicék magyarázata szerint ez azért van, mert a két csoport (szakértők és laikusok) másként értelmezik és „kalkulálják” a kockázatokat. A szakértők valóban valószínűségekkal és negatív kimenetekkel (például a halálozások számával) *kalkulálnak*. A hétköznapi emberek azonban olyan kevésbé számításigényes „heurisztikákat” használnak, mint például az események felidézhetősége (*availability*), vagyis hogy milyen könnyen tudnak a veszélyhelyzethez kapcsolódó eseményeket felidézni.

A modern világban ez azt jelenti, hogy a hétköznapi emberek, amilyenek minden bizonnyal a Hungarostudy 2021 válaszadói is, jelentős mértékben hagyatkoznak a médiában megjelenő híradásokra. Ha egy veszély gyakran megjelenik a médiában, akkor azt az emberek könnyebben fel tudják idézni, és ezért a veszély kockázatát is magasabbnak fogják értékelni. Slovicék korai amerikai vizsgálatában éppen a médiában gyakran szereplő, nagy hírértékű események kockázatát vélték a valóságosnál magasabbnak. A veszélyészlelésről szóló kutatások tehát az informáltság kettős szerepét írták le: Az első mechanizmus szerint azok, akiknek több információjuk van egy adott veszélytípusról, pontosabban becsülik meg annak kockázatait, valamint több tudásuk lehet a veszély kontrollálhatóságáról. Mindez

pedig az észlelt veszélyek alacsonyabb szintjéhez vezet. A második mechanizmus szerint azonban az informáltság azt is jelenti, hogy az egyének bizonyos magas hírértékű veszélyekkel gyakrabban találkoznak, ami pedig a veszélyek kockázatának túlbecsléséhez vezet. Azok, akik gyakran találkoznak olyan beszámolókkal, amelyek a globális felmelegedésről, egy lehetséges háborús helyzet eszkalálódásáról vagy a bevándorlás veszélyeiről szólnak, ezeket a veszélyeket súlyosnak, sőt akár a valóságos kockázatoknál jóval súlyosabbnak is értékelhetik.

Várakozásunktól eltérően az emberek 2021 nyarán, illetve kora őszén már nem a világjárványt tekintették a legfenyegetőbb veszélynek, hanem a környezetszennyezést. A pszichológiai kutatások szerint a veszélyészlelés egyik meghatározó tényezője a veszély ismerete, valamint a kontrollálhatóságáról való meggyőződés. A fent bemutatott két „heurisztika” tehát együttesen alakítja a veszélyészlelést. Az informáltság, az információk hitelessége és az egyéni kognitív képességek együttesen alakítják a veszélyek kockázatainak értékelését. Ezek a mechanizmusok közösen alakítják ki a különböző (például kapcsolatszegény és kapcsolatgazdag) társadalmi csoportokban a magasabb veszélyészlelési szintet.

Azokat a veszélyeket tartjuk komoly fenyegetésnek, amelyekről csak kevés információval rendelkezünk, és amelyekről úgy gondoljuk, nem vagyunk képesek uralni, kontrollálni őket. Ezek alapján érthető, hogy 2021 nyaratól az emberek már nem a világjárványt tekintették a legveszélyesebbnek, mivel a pandémia által generált veszélyekhez már feltehetően alkalmazkodtak vagy hozzászoktak, s egyéni és társadalmi szinten is kezelhetőnek tartották őket.

Összegzés

Kutatásunk a COVID–19-járvány harmadik hullámát követő időszakban vizsgálta a magyar lakosság bizonyos társadalmi és természeti jelenségekkel kapcsolatos veszélyérzékelését. Vizsgálati eredményeink megerősítettek azokat a szakirodalmi hivatkozásokat, amelyek a szociodemográfiai háttérváltozóknak a veszélyészlelésben játszott szerepét taglalják. Így a magyar lakosság körében is a nőkre és az alacsony iskolai végzettségűekre jellemző a magas veszélyérzékelés.

A nők minden területen (társadalom, gazdaság, környezet, politika) nagyobb arányban észlelnek jelentős veszélyeket, mint a férfiak. A magasan kvalifikáltakhoz képest az alapfokú végzettségűek veszélyészlelése csak három területen (társadalom, gazdaság, politika) magasabb, a környezeti ártalmak veszélyességét a lakosság iskolázottsági szintjétől függetlenül hasonló módon ítéli meg. Az életkor is jelentősen befolyásolja a veszélyészlelést, a gazdasági jelenségeken kívül minden területen a fiatalok látják kevésbé fenyegetőnek a helyzetet. A gazdasági tényezők megítélésében korosztályok közötti konszenzusról beszélhetünk.

A különböző veszélyhelyzetek megítélésében a lakóhely szerinti elrendeződés, pontosabban a településnagyság is fontos szerepet játszik. A falusi lakossághoz képest a városok lakói, függetlenül azok népességszámától, közel másfélszer nagyobb eséllyel érzékelnek olyan jelentős társadalmi veszélyeket, mint például a társadalom elöregedése vagy a kivándorlás. A gazdasági és politikai tényezőkből eredő kockázatok veszélyességét érdekes módon a községek és a megyei jogú, vagyis a fővárost leszámítva a legnépesebb városok lakói értékelik hasonló módon, hozzájuk képest a többi városi és a fővárosi népesség körében a jelentős fenyegetettséget, veszélyt észlelők aránya jóval nagyobb. A környezeti veszélyek megítélésében a községi lakosság véleménye tér el jelentősen a városban élőkétől, ez utóbbiak közel másfélszer nagyobb eséllyel érzékelnek jelentős környezeti veszélyeket.

A háztartások szubjektív gazdasági helyzete a politikai jelenségek megítélésében nem játszik jelentős szerepet, azaz a megélhetési nehézségekkel küzdők és a gond nélkül élők hasonlóan értékelik az olyan veszélyeket, mint például a politikai szélsőségek előretörése, a terrorizmus vagy a bevándorlás. Ugyanakkor a társadalmi és a gazdasági jelenségek területén megjelenő veszélyeket a legtehetősebb és a legszegényebb háztartások tagjai már igen eltérően „árazzák be”. A jómódban élők az olyan társadalmi vagy gazdasági jelenségeket, mint például az egészségügyi rendszer összeomlása vagy a nagyarányú munkanélküliség, a magyar lakosságra nézve nem tartják olyan jelentős veszélynek, mint a küszködők, a jövedelmükből épphogy kijövő háztartások. A környezeti ártalmak veszélyességét a két szélső helyzetű háztartási csoportba tartozók (épphogy kijönnek, illetve gond nélkül, megtakarításokkal élők) ítélik meg hasonlóan, a talán

átlagosnak mondható csoportba tartozók körében viszont szignifikánsan magasabb a jelentős környezeti veszélyt jelzők aránya.

A nem vallásos személyekhez képest a vallásukat a maguk módján gyakorlók közt találunk nagyobb eséllyel olyanokat, akiknek a társadalmi, gazdasági és politikai élettel, valamint a természeti környezet jelenségeivel kapcsolatos veszélyészlelése erőteljesebb.

Az információhoz való hozzáférés (esetünkben az internetelés) hiánya minden vizsgált területen szignifikánsan csökkent a veszélyészlelést. Ehhez hasonló módon a kormány politikájával való elégedettség a környezeti veszélyek kivételével a veszélyészlelés alacsonyabb fokával jár együtt.

A társadalmi integráltság, amelyet a kapcsolati szegénység és gazdagság dimenziójában, valamint a társas támogatottság típusaival mértünk, fontos szerepet játszik a lakosság veszélyészlelésében. Az átlagos kapcsolatmérettel rendelkezőkhöz képest mind a kapcsolatszegények, mind a kapcsolatgazdagok nagyobb arányban észlelnek jelentős veszélyeket a vizsgált területeken. Ettől eltérő mintát mutat a politikai veszélyek területe, ahol az átlagos kapcsolatméretűek és a kapcsolatgazdagok veszélyészlelése nem tér el egymástól.

Felhasznált irodalom

Albert Fruzsina, Dávid Beáta, Gerő Márton, Hajdu Gábor (2017) Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In: Kovách Imre (szerk.) *Társadalmi integráció*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Szeged: Belvedere Meridionale. 307–331.

Breakwell, Glynis M. (2014) *The Psychology of Risk*. Cambridge: Cambridge University Press.

Canty-Mitchell, Janie and Gregory D. Zimet (2000) Psychometric properties of the Multidimensional Scale of Perceived Social Support in urban adolescents. *American Journal of Community Psychology*. Vol. 2. (3): 391–400.

Douglas, Mary and Aaron Wildavsky (1982) *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Gerő Márton, Szabó Andrea (2019) *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.

Hofstede, Geert (1984): Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific Journal of Management*. Vol. 2. (1): 81–99.

Huddy, Leonie, Stanley Feldman, Theresa Capelos and Colin Provost (2002) The consequences of terrorism. Disentangling the effects of personal and national threat. *Political Psychology*. Vol. 23. (3): 485–509.

- Kahneman, Daniel, Amos Tversky (1998): Kilátásmélet. A kockázatos helyzetekben hozott döntések elemzése. In: Csontos László (szerk.) *A racionális döntések elmélete*. Budapest: Osiris. 82–112.
- Killworth, Peter D., Christopher McCarty, H. Russell Bernard, Gene Ann Shelley and Eugene C. Johnsen (1998) Estimation of seroprevalence, rape, and homelessness in the United States using a social network approach. *Evaluation Review*. Vol. 22. (2): 289–308.
- Kmetty Zoltán (2015) Ideológiai és kapcsolathálózati törésvonalak a társadalmi-politikai térben a 2014-es országgyűlési választások előtt. In: Szabó Gabriella (szerk.) *Politika az intézményeken túl. Kapcsolatok, interakciók, élmények*. Budapest: MTA TK PTI, 8–34.
- Papp-Zipernovszky Orsolya, Kékesi Márk Zoltán, Jámbori Szilvia (2017) A Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Kérdőív magyar nyelvű validálása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. Vol. 18. (3): 230–262.
- Räsänen, Pekka, Matti Näsi and Outi Sarpila (2012) Old and new sources of risk. A study of societal risk perception in Finland. *Journal of Risk Research*. Vol. 15, (7): 755–769.
- Sjöberg, Lennart (2000) Factors in risk perception. *Risk Analysis*. Vol. 20. (1): 1–12.
- Slovic, Paul, Baruch Fischhoff and Sarah Lichtenstein (1985) Rating the risks. The structure of expert and lay perceptions. In: Vincent T. Covello, Jeryl L. Mumpower, Pieter J. M. Stallen and V. R. R. Uppuluri (eds.) *Environmental Impact Assessment, Technology Assessment, and Risk Analysis*. Berlin, Heidelberg: Springer. 131–156.
- Tversky, Amos and Daniel Kahneman (1985) The framing of decisions and the psychology of choice. In: George Wright (ed.) *Behavioral Decision Making* Boston, MA: Springer. 25–41.

